

СОФИЙСКИТЕ УЧИЛИЩА С ВЪЗРОЖДЕНСКИ ТРАДИЦИИ И ОБНОВЛЕНИЕ

Д-р Георги Якимов

Образователно дело в София през възрожденската епоха е плод на самоорганизация и отговаря на нуждите на българската общност. Съществуването на училищата зависи от възможностите на общинското самоуправление, намирането на щедри външни спомоществуватели и подбора на качествени учители. За функционирането на учебните заведения е формирано училищно настоятелство, в което обикновено влизат местни първенци, представители на чорбаджиите и еснафските сдружения.

Стопанските промени постепенно налагат промяна на образователните нужди. Обучението в килийните училища се променя. В него навлизат и светски моменти. Делото на първите народни будители Паисий Хилендарски и Софроний Врачански извежда пред следващата генерация възрожденски дейци като основна идеята за светско образование, за откриване на новобългарски училища

Възрожденското учебно дело в София съдейства за ограмотяването на все по-широки слоеве от населението в града и околностите. То издига на ново ниво националното съзнание, спомага за развитието на интелекта и културата на гражданите.

През 80-те г. на XIV в. османското нашествие в българските земи достига до София, град със средищно място на Балканския полуостров. Включването му в османската държава променя съдбата му за дълъг период. В продължение на пет века селището е важен център в чуждата военно-административна система и става обект на засилена мюсюлманска колонизация. Постепенно София придобива вид на ориенталски град, доминиран от мюсюлманските култови сгради. Въпреки това в града и особено в неговите околности българското християнско население запазва силни позиции. Това позволява да се съхрани християнската традиция, включително и в просветния и книжовен живот. През XV - XVC в. в софийските църкви "Св. Петка Самарджийска", "Св. Марина", "Св. Параскева" и "Св. Неделя", както и в крайградските манастири съществуват килийни училища, поддържани от образовани свещеници и монаси. Те подготвят малък

кръг от младежи, готови да се посветят на богослужението. Някои от килийните учители, преписвачи и граматници се заемат с изготвянето на оригинални произведения. Най-често това са жития на нови светци на християнската вяра като Георги и Никола Софийски. Богатият книжовен живот в София и Софийско в първите векове на османското владичество потвърждава представата за силните просветни традиции в тежките условия на чуждото господство.

През XVIII в. българският народ навлиза във възрожденската епоха. Стопанските промени постепенно налагат промяна на образователните нужди. Обучението в килийните училища се променя. В него навлизат и светски моменти. Делото на първите народни будители Паисий Хилендарски и Софроний Врачански извежда пред следващата генерация възрожденски дейци като основна идеята за светско образование, за откриване на новобългарски училища. През 30-те г. на XIX в. се появяват първите взаимни училища, подготвят се нови учители, усвояват се напредничави методи на обучение и се утвърждава позитивната нагласа за просвета на национална основа.

Възрожденският образователен преход в София се свързва най-често с дейността на учителите Стоимен Рилчанин и Захари Круша. Първият въвежда след идването си в града през 1828 г. изучаването на светски учебни дисциплини като аритметика, география и история. Заради силното гръцко влияние в търговско-занаятчийските среди обучението се извършва на гръцки език. През 1839 г. софиянци успяват да привлекат като учител самоковеца Захари Круша и той открива взаимно училище при храма "Св. Неделя" само четири години след появата на първото светско българско училище в Габрово. В учебното заведение са използвани взаимоучителните таблици на Неофит Рилски и младите българчета усвояват знания по родния език, аритметика, граматика, география, история, вероучение и гръцки език. Само година след създаването на училището то привлича около 150 деца. Разрастването на школото, засилването на националното съзнание на учениците му спечелват ненавистта на софийския гръцки владика Мелетий и през 1845 г. Захари Круша е заменен от гръцки учител. В годините до края на Кримската война (1853 - 1856) софийската светска просвета остава под силното гръцко влияние и контрол от страна на Гръцката патриаршия.

Прогонването на Захари Круша не обезсърчава софиянци в намерението да поддържат българско светско училище. Те получават солидна подкрепа от родолюбивия си земляк Иван Денкоглу (1781 - 1861). През

1849 г. той дарява солидна сума за строеж на нова училищна сграда при църквата "Св. Неделя". По неговия пример и други българи внасят по-малки суми и осигуряват изграждането на училището. Денкоглу подпомага обучението на млади българи в руски университети. Сред тях е и любимецът му Сава Филаретов (1825 - 1863). На него щедрият дарител възлага отговорната работа на главен учител и го препоръчва на софийските общински първенци.

Училището на Иван Денкоглу е открито през септември 1857 г. и скоро набира над 50 ученици. Още в началното си развитие то има две степени - взаимна и класна. В първата учат около 300 деца, а във втората се записват 55 ученици. Обучението на малките ученици продължава три години, а класното образование можело да продължи до пет години. За усърдната работа на главния учител Сава Филаретов свидетелства публикуваният през 1858 г. в "Цариградски вестник" "Устав на Софийското българско училище". Само за две години неуморната работа на главния учител и неговите помощници спечелват на училището ласкави оценки, каквато е тази на излизания в Цариград вестник на френски език "La Presse d'Orient": *"Откак училището се управлява от господин Филаретов, според доброто си съдържание може да се нарече гимназия, нежели училище. То може да се има като пример за другите учебни заведения във вътрешните места и не остава назад от най-добрите лицеи в Цариград."* Възрожденското списание "Български книжици" аплодира усилията на Сава Филаретов с думите: *"Такъвиз учители са нам много потребни на днешния ден и бихме се премного зарадвали да чуем да казват и за други такива български учители."*

Укрепването на Софийското класно училище под ръководството на Сава Филаретов, привличането на будните младежи от града и околностите, възпитанието на родолюбиви чувства сред учениците не остават незабелязани от подозрителната към всяко българско начинание османска власт. Към главния учител са отправени обвинения в непокорност към властта на султана. Като руски възпитаник Филаретов е изложен на враждебността на местната администрация и значителното турско население в София. Под сериозната заплаха от преследване той напуска София през пролетта на 1861 г. Оттеглянето му предизвиква сериозни трудности пред училището, тъй като намирането на достоен заместник се оказва трудно за софийската община.

След Кримската война в София се развива и девическото образование. Веднага след пристигането си в града Сава Филаретов си поставя не-

леката задача да осигури образование на местните девойки, убеден, че просветените момичета ще бъдат добри девойки, невести, майки и стопанки. Насърчават го в това му намерение Иван Денкоглу и Димитър Трайкович. През 1859 г. е построена сградата на девическото училище. За първа учителка в него Найден Геров препоръчва на Сава Филаретов да се спре на Неделя Петкова (1826 - 1894), наричана от признателните софиянци Баба Неделя. Тя ръководи девическото училище в продължение на три години. Обучението на девойките обикновено продължава до три години, колкото са изискванията за завършване на взаимно училище.

След напускането на Сава Филаретов софийската община назначава временен заместник и чак след две години успява да привлече друг стипендиант на Иван Денкоглу - Константин Геров, брат на известния просветен и културен деец Найден Геров. За нещастие добре подготвеният учител се разболява скоро след идването си в София и умира при лечението си във Виена. За да осигурят функционирането на училището, софийските първенци определят за главен учител подготвения при Захари Круша и Сава Филаретов софиянец Михаил Буботинов. Той ръководи училището в напрегатното време на църковно-националните борби и опитите на османския държавник Мидхат паша да възпрепятства развитието на българското образование чрез проекта за сливане на турските и българските училища. Притиснат от властите, Буботинов въвежда задължителното изучаване на турски език в софийското училище, но с това си действие губи доверието на градската общественост.

До Освобождението на София от османска власт класното училище е ръководено за непродължителен период от други известни учители, някои от които възпитаници на Сава Филаретов и стипендианти на Иван Денкоглу. Между тях са главните учители Димитър Македонски и Христо Стоянов. Първият в годините на освободителната война работи като преводач към руската армия, при първия софийски губернатор П. Алабин и е един от следосвобожденските кметове на София. Христо Стоянов оглавява софийското училище и пренася в него натрупания си опит като директор на известната Пловдивска гимназия. След Освобождението той е назначен за губернатор на София, участва в Учредителното народно събрание и е дългогодишен председател на Върховния касационен съд. Развитието на тези главни учители след 1878 г. още веднъж доказва, че те са личности с висок интелект и управленски способности.

Образователното дело в София през възрожденската епоха е плод на самоорганизация и отговаря на нуждите на българската общност. Съ-

ществуването на училищата зависи от възможностите на общинското самоуправление, намирането на щедри външни спомоществатели и подбора на качествени учители. За функционирането на учебните заведения е формирано училищно настоятелство (епитропия). В него обикновено влизат местни първенци, представители на чорбаджиите и еснафските сдружения. В първите години на развитието на софийското класно училище за главен епитроп е определен хаджи Мано Стоянов. Настоятелството съгласува дейността си със софийския владика, но разгръщането на движението за църковна самостоятелност кара софийци да скъсат с гръцкия владика и да се отърват от контрола на чуждата духовна власт.

Софийското училищно настоятелство одобрява предложеното от главния учител учебно съдържание, контролира работата на учителите, награждава най-добрите ученици, контролира взаимоотношенията между преподавателите и учениците, организира публичните годишни изпити и др. От своя страна общината проявява изключително усърдие в поддържането на учебното дело, особено след отделянето от Гръцката патриаршия. Стремещът на общинското ръководство е да утвърди образованието като основен фактор за национално обособяване. Счетоводните книги на общината свидетелстват за усилията да се изплащат навреме заплатите на учителите, снабдяването на училищата с учебници и помагала, ремонтване на сградите, финансово и материално подпомагане на бедните ученици. Настоятелите се свързват с книжарницата на Хр. Г. Данов в Пловдив и закупуват от нея не само учебници, но и редица книги. По-късно в София по инициатива на общината е организирана книжарница, която започва да носи приходи, и е назначен книжар, който да се грижи за търговията с книги. Нерядко настоятелството финансира издаването на редица книги, както и на някои от популярните български вестници и списания, издавани в Цариград - Славейковият "Македония", "Право", "Турция", "Мировозрение", "Смесена китка" и др. За поддържането на просветно-културния живот и обмена на информация чрез вестниците софийската община отпуска средства за абонамент на печатни издания за някои малки български градчета, в които няма възможност за събиране на суми за тази дейност.

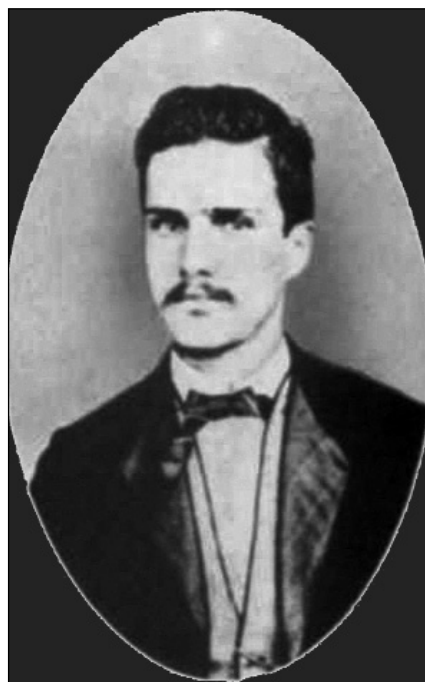
Успехите на просветното дело в София през възрожденската епоха в значителна степен се дължат както на съдействието и благотворителността на няколко известни дарители, така и на гражданите. Сред тях изпъква Иван Денкоглу, родом от софийското село Балша. Освен дарените първоначално 30 000 гроша за строежа на училищната сграда Денкоглу има основна заслуга за осигуряването на добрия преподавателски състав. През

1857 г. той довежда в София Сава Филаретов, един от най-добрите му стипендианти. Денкоглу използва авторитета си пред общинското настоятелство, за да го утвърди като главен учител. След завръщането си в Русия щедрият дарител не спира благотворителността си към софийското училище. То редовно получава книги и помагала. В завещанието си Денкоглу оставя на разположение на училищното настоятелство 10 000 рубли, както и значителната си библиотека. Другият голям благодетел на възрожденската просвета в София е местният първенец Димитър Трайкович. Той откликва на призива на Сава Филаретов да се открие девическо училище в града, за да се преодолее традиционната представа за развитието на девойките. Д. Трайкович купува за 16 000 гроша парцел, на който да се построи сградата на училището. Софийският дарител финансира почти изцяло строителството на девическото училище.

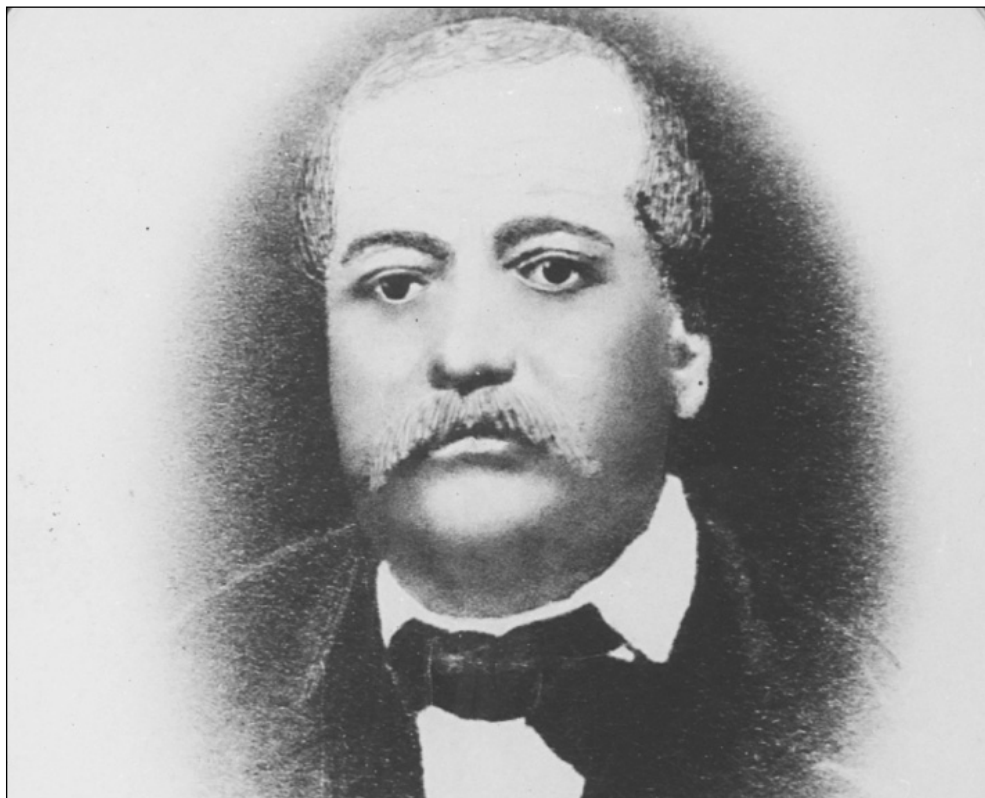
Примерът на Иван Денкоглу и Димитър Трайкович подтиква заможните българи в София да впишат имената си в кондиката за приходи и разходи на училището към митрополитската църква "Св. Неделя".

Христо Стоянов

Михаил Буботинов

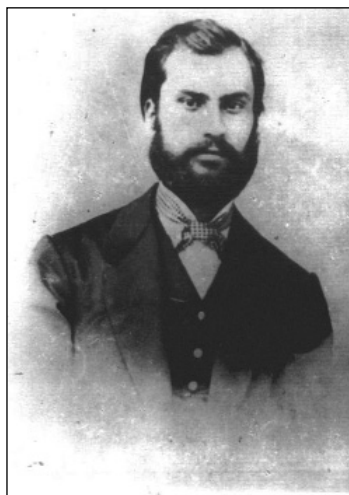

Димитър Трайкович

Неделя Петкова

Сава Филаретов

Сред основните спомоществуватели се отличават еснафските организации и техните ръководители. В годините до Освобождението софийските занаятчии редовно осигуряват не само средства за строежа на училищните сгради, но и финансират закупуването на оборудване, учебници, книги и помагала.

Въпреки положените грижи от Софийската община и софиянци за развитието на просветното дело, те изостават от други просветно-културни центрове на възрожденската епоха. До Освобождението не са изпратени усърдни в учението младежи да продължат образованието си като стипендианти в чужбина или някои от елитните училища в Цариград. Общинското настоятелство разчита на стипендиантския фонд на Иван Денкоглу, насочен предимно към младежи, които учат в София и са готови да се върнат в града като учители след обучението си в чужбина. През 60 - 70-те г. на XIX в. общината разполага с финансови възможности да изпрати поне няколко стипендианти, но не се нарежда до селища като Панагюрище, Габрово, Сливен, Враца, Шумен, Свищов и др., които осигуряват стипендии за най-добрите ученици в класните си училища да продължат средното си и висше образование в европейски гимназии и университети.

След учредяването на Българската екзархия и назначаването на владиката Мелетий за духовен ръководител на Софийската епархия част от грижите за учебното дело се поемат от епархийския съвет. Общината губи част от влиянието си по отношение на училищата и това се отразява неблагоприятно върху функционирането им. Главният учител Хр. Стоянов напуска София след конфликт с владиката. Част от общинското настоятелство подкрепя авторитетния преподавател и настоява пред цариградските българи и Екзархията за смяната на Мелетий. В крайна сметка чак до времето на освободителната война търканията водят до честа смяна на главните учители и известен застои в развитието на софийските училища.

Руско-турската война (1877 - 1878) донася на софиянци дълго чаканата свобода и те посрещат с радост войските на ген. Гурко. За съжаление в края на 1877 г., непосредствено преди бягството си от града, турските войски се опитват да го запалят. Те успяват само частично заради намесата на европейските консули в града, сред които изпъкват Виторио Позитано и Луи Леге. Сред унищожените от пожарите сгради се оказва и класното училище - символът на софийското възрожденско образование и на щедротото дарителство на Иван Денкоглу. Този акт е показателен за отношението на чуждата власт към институцията, която в най-голяма степен съдейства за формирането на родолюбивите млади българи.